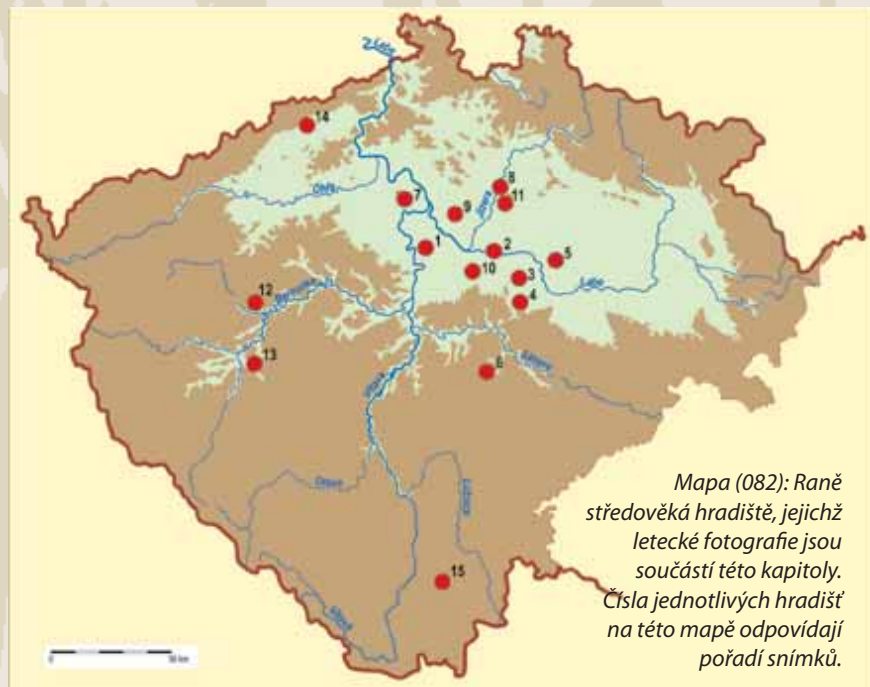

Česká raně středověká hradiště

Opevněná sídla, tradičně označovaná termínem hradiště, tvoří jednu z nejrozšířenějších forem sídel raněho středověku. Nejenom v Čechách, ale prakticky na celém území osídleném od konce doby stěhování národů (6. století n. l.) západoslovanskými kmeny (východní Německo, Polsko, Morava, Slezsko, Slovensko) se tyto ohrazené areály staly výraznými dominantami tehdejší krajiny. Především ale reprezentovaly živá centra raně středověké společnosti, v nichž se postupně koncentrovala celá řada funkcí. Zpočátku to byly pravděpodobně potřeby defenzivní (hradiště jako útočiště při ohrožení obyvatel žijících v nechráněných venkovských osadách), které byly hlavním důvodem pro jejich budování. Jejich vznik

bývá spojován s dezintegračními procesy původně jednotného slovanského etnika, k němuž došlo po trvalém usazení Slovanů v nových oblastech.

Hradiště se stávala ústředními body menších teritoriálních celků, většinou vymezených přirozenými (geomorfologickými, hydrologickými) hranicemi. V pozdějších dobách sloužila tato místa jako centra vzrůstající moci místních vládců (*duces* dobových písemných zpráv), kteří odtud řídili správu jimi ovládaného území. Vedle této administrativní role hradiště postupně získávala funkci politických, hospodářských, ideologických a kultovních ústředí své doby. Tyto úkoly plnila především během státotvorného procesu, uvedeného u nás do pohybu v desá-

Mapa (082): Raně středověká hradiště, jejichž letecké fotografie jsou součástí této kapitoly. Čísla jednotlivých hradišť na této mapě odpovídají pořadí snímků.

Obr. 1 (083): Praha – Bohnice (Zámka), městský obvod Praha 8. Jednodílné ostrožné hradiště umístěné v kaňonovitém údolí Vltavy severně od pražské kotliny. Patří do skupiny hradišť, která na území Velké Prahy předcházela hradům přemyslovského založení (Pražský hrad, Vyšehrad). Výzkumy na jeho ploše odhalily starší pravěké osídlení a datovaly osídlení z raněho středověku do 8.–9. století.

Obr. 6 (088): Hradiště, katastrální obec Nesperská Lhota, Středočeský kraj. Malé jednodílné hradiště s gotickým kostelem Nejsvětější Trojice nad soutokem Blanice a bezejmenného potoka poblíž Vlašimi. Osídlení doložené povrchovými sběry jej datuje do 11.–13. století. Letecký průzkum odhalil zhruba v polovině vzdálenosti mezi kostelem a východním cípem hradiště mohutný, dnes zasypaný příkop, který je na snímku dobře patrný svým tmavším zbarvením.

Obr. 2 (084): Přerov nad Labem, Středočeský kraj. Mohutný terénní blok Přerovská hůra, převyšující okolní polabskou nížinu zhruba o 50 metrů. V devadesátých letech odhalil letecký průzkum existenci dvou paralelních příkopů, na snímku dobře patrných, které člení vrcholovou partii plošiny kopce na akropoli a předhradí. Místo bylo opakovaně osídleno v pravěku (doba bronzová a železná) a v raném středověku.

Obr. 3 (085): Stará Kouřim, Středočeský kraj. Jedno z nejvýznamnějších, největších (44 hektarů) a nejlépe archeologicky poznanych raně středověkých hradišť. Letecký snímek ukazuje stále ještě dobře patrný průběh valů prvního a druhého předhradí a vnitřního areálu. Hradiště je uváděno v Kristiánově václavské legendě. Je pravděpodobné, že zaniklo kolem poloviny 10. století, v době násilného rozšiřování přemyslovského území mimo původní středočeskou doménu.

Obr. 5 (087): Libice nad Cidlinou, Středočeský kraj. Jedno z našich nejznámějších hradišť, v němž roku 995 došlo k vyvraždění Slavníkovců. Jeho rozsáhlý výzkum vedený po válce Národním muzeem odhalil existenci kostela a knížecího paláce na akropoli. Na předhradí (dnešní intravilán obce) provádí od sedmdesátých let intenzivní předstihové a záchranné akce Archeologický ústav AV ČR.

Obr. 4 (086): Hryzely, Středočeský kraj. Další z rozsáhlých hradišť (téměř 27 hektarů) na Kolínsku, jehož celková dispozice vykazuje zřetelné shody se Starou Kouřimí. Drobné sondáže ukazují, že zdejší osídlení pochází převážně z období středohradištního (9. století).

◀ Obr. 7 (089): Vepřek, Středočeský kraj. Další z míst, na němž byl v nedávné době prostřednictvím letecké prospekce prováděné Archeologickým ústavem AV ČR objeven dokonce dvojnásobný systém příkopů, táhnoucích se napříč mohutným terénním blokem nad ohybem Vltavy mezi Kralupy a Mělníkem. Kromě doloženého pravěkého osídlení zde při nedávném záchranném výzkumu došlo k nálezům raně středověké zásobní jámy (obilnice), ale stáří příkopů se jednoznačně určit nepodařilo.

Obr. 8 (090): Mladá Boleslav, Středočeský kraj. Jeden z významných přemyslovských hradů je typickým příkladem správního sídla, v jehož areálu byl později postaven kamenný hrad a další zástavba získala podobu vyspělého vrcholně středověkého městského celku.

Obr. 11 (093): Chloumek u Mladé Boleslavi, Středočeský kraj. Hradiště v poloze Švédské šance s mohutným valem bylo osídleno v pravěku a pak v 9.–10. století. Jeho zánik býval spojován se zprávou písemných pramenů o podmanění místního vládce Boleslavem I. v roce 936.

tém století (Boleslav I. a Boleslav II.), a k vrcholu dovedeného ve století 11. za panování Břetislava I. vytvořením tak zvané hradské soustavy.

Hradiště byla od počátku rozvoje terénních výzkumů středem pozornosti českých archeologů. Jejich první rozsáhlý soupis pořídil a ve svém životním díle *Starožitnosti země české* publikoval roku 1909 J. L. Pič, který v něm uvádí 245 objektů, z nichž

ale několik desítek nepochází z raného středověku, nýbrž ze starších dob (pravěk). V posledním katalogu českých slovanských hradišť, který pochází z pera profesionálního badatele, se uvádí celkem 130 těchto ohrazených míst. Opominout nelze ani populární práci *Staročeské hrady* (jejíž titul je mimochodem totožný s názvem první historizující reflexe tehdejšího archeologického pozná-

Obr. 9 (091): Přívory, Středočeský kraj. Trojitý příkop identifikovaný díky porostovým příznakům na jihovýchodním konci Turbovického vrchu na Mělnicku. Teprve letecký průzkum přinesl bezpečný doklad o tom, že toto místo bylo ohrazeno, a navíc způsobem pro raný středověk velmi neobvyklým. Výsledky sondáže z roku 2000 datují systém paralelních příkopů do raného středověku, respektive do 10. století.

Obr. 10 (092): Královice, městský obvod Praha 10. Dvojdílné hradiště „U Sv. Markěty“ (rozloha 7,5 ha), umístěné na pravém břehu Rokytky, dodnes uchvacuje mohutností svých hradeb. Velmi dobře je zachován zejména vnější příkop a val (délka asi 340 m, šířka 20 m, výška až 7 m). Život na tomto hradišti se podle dosavadních znalostí klade do mladší doby hradištní (11.–12. století).

ní hradišť od J. Braniše z roku 1909), do níž autoři zahrnuli na 220 objektů.

Celkový počet raně středověkých hradišť nelze považovat za konečný, občas jsou objevovány jednak lokality nové a jednak polohy s nálezy raně středověkých artefaktů, které jsme dříve z těchto míst neznali. Opakovaně se dokonce daří objevit ohrazující, dnes již zaplněné a na povrchu terénu neidentifikovatelné pří-

kopy, umístěné na strategické poloze, s doklady sídelních aktivit v raném středověku prostřednictvím letecké prospekce, která se od počátku devadesátých let minulého století stala v Čechách integrální součástí archeologického výzkumu krajiny.

V poválečné době, především v padesátých až sedmdesátých letech, byla v tehdejší Československu výzkumu raně středověkých opevněných sídel věnována dlouhodobá pozornost. Systematicky vedenými kampaněmi bylo v tomto období prozkoumáno několik desítek hradišť a výsledky více či méně rozsáhlých odkryvů přispěly ke zjištění trendů, jimiž výstavba těchto sídel ve své pět století trvající historii prošla. Téměř výlučná orientace sídelní archeologie na zkoumání hradišť vycházela z dobového kulturně-historického paradigmatu (ovlivněného navíc poválečným příklonem k etnickému výkladu archeologických pramenů), z přílišné důvěry v možnosti archeologie ověřovat výpověď kronik a dalších písemných pramenů o tehdejších událostech a podcenění významu dalších složek sídelního systému, bez nichž se hradiště neobešla (především hospodářského zázemí v podobě otevřených venkovských osad).

Ačkoliv některé zprávy psaných dokumentů (například kroniky tak řečeného Fredegara) uvádějí existenci nejstarších hradišť na našem území již před polovinou sedmého století (Vogastisburg), dosavadní terénní výzkumy posouvají jejich datování do století osmého. V první fázi byla budována hradiště, jejichž ohrazení bylo lehčí konstrukce a uvnitř se nacházely jak obytné jednotky (zahlobené chaty – polozemnice), tak hospodářské objekty (zásobní

obilné jámy), jejichž výrazná koncentrace byla zjištěna například při výzkumu v Klučově. V ojedinělých případech pocházejí z těchto nejstarších opevněných sídel předměty, indikující možnou přítomnost rodící se společenské elity (například ostruhy s háčky a bronzové opaskové garnitury). Zhruba od 9. století vedl vývoj hradišť k zakládání rozsáhlých objektů (až několik desítek hektarů), jejichž plocha byla členěna na tak zvanou akropoli (vnitřní hradiště) a jedno či více předhradí. Archeologie doložila, že kromě funkce rezidenční plnila tato hradiště také funkce hospodářské (doklady řemeslné výroby rozmanitého charakteru) a funerální (pohřebiště s často bohatě vybavenými hroby tehdejší elity), případně kultovní a náboženské.

Závěrečná a pro další vývoj tehdejší společnosti nejvýznamnější

etapa v genezi opevněných sídel nastává na konci 9. století. V souvislosti s nástupem Přemyslovců, kteří v této době zahájili proces budování prvního „státečku“ na území jimi stále zřetelněji ovládané středočeské domény, dochází k postupnému zániku starších „kmenových“ hradišť a k zakládání přemyslovských správních center – hradů, označovaných v písemných pramenech termíny jako *civitas* (*metropolis*), *urbs*, *oppidum*, *castrum*. Tyto objekty jsou méně rozsáhlé – většinou zaujímají plochu 5–10 hektarů – a jsou opevňovány hradbami konstruovanými pomocí dřevěných komor vyplněných hlínou, které nasedají na mohutnou čelní kamennou plentu. Vzhledem k výskytu tohoto druhu opevnění ve spojení s vládnoucí dynastií se k jejímu označení používá termín přemyslovská hradba. Na každém

Obr. 13 (095): Starý Plzenec, Plzeňský kraj. Někdejší správní centrum západních Čech z dob Přemyslovců (11.–13. stol.) založené na důležité dálkové trase. Kromě dosud stojící rotundy sv. Petra na západním předhradí zde stávaly ještě kostely sv. Vavřince (akropole) a sv. Kříže (východní předhradí). Místo bylo opakovaně archeologicky zkoumáno.

Obr. 12 (094): Dolní Hradiště, Plzeňský kraj. Jazykovitě vyběhající ostrožna nad soutokem Sřetřelky a Karlovického potoka. Šipky ukazují na dnes již málo zřetelné pozůstatky valů a příkopů. Úplně nahoře je na porostu vidět tenká linie donedávna neznámého příkopu, který dokládá, že hradiště bylo čtyřdílné. Raně středověké osídlení této polohy je datováno do střední doby hradištní (snad přelom 9. a 10. století).

Obr. 15 (097): Doudleby, Jihočeský kraj. Další z údajných kmenových center je uváděno v Kosmově kronice v souvislosti s popisem hranic slavníkovské domény. Později bylo přeměněno na přemyslovské správní centrum zdejšího kraje.

z těchto hradů stával kostel jako výraz oficiálního příklonu vládnoucího rodu ke křesťanství.

Ohrazená sídla bývala budována ve strategické poloze. Nejčastěji jsou umístěna na ostrožnách (jazykovitě tvarovaných výběžcích většinou na soutoku řek a potoků), kde strmé boční svahy zajišťují přirozenou ochranu místa, jež zbývalo už jen oddělit hradbou a příkopem v prostoru šíje, jediném lehce přístupném bodě tohoto terénního útvaru. Kromě ostrožen se hradiště nacházejí také na vrcholcích výrazných kopců, skalních bloků či v blatných polohách, kde jsou chráněna více či méně trvale podmáčeným terénem v nivách meandrujících řek.

Od druhé třetiny 10. století začínají Boleslavové – v souvislosti s expanzí a teritoriálním rozšiřováním středočeské přemyslovské domény do dalších českých krajů – pokládat základy tak zvané hradské organizace, kterou pak v 11. století dokončili knížata Oldřich a Břetislav I. Tehdy v zemi fungovalo zhruba 15 správních hradů. Většina z nich měla takový význam ve sféře administrativní a hospodářské, že ani po zániku této soustavy nebyla opuštěna a vyvíjela se do podoby důležitých vrcholně středověkých měst (například Mělník, Litoměřice, Zatec, Mladá Boleslav, Kouřim, Čáslav). Jiná raně středověká hradiště však podobně „štestí“ neměla a osídlení na jejich

ploše buď zcela zaniklo (z významných přemyslovských hradů to byly mimo jiné Lštění či Budeč), anebo zde pokračovalo ve formě vesnického sídla (Levý Hradec, Tetín, Libušín). Hradská soustava zanikla na konci 12. století v souvislosti s dynamickými proměnami, k nimž v českých zemích dochází na přelomu raného a vrcholného středověku.

◆◆◆ LITERATURA:
V. ČTVERÁK – M. LUTOVSKÝ – M. SLÁBINA – L. SMEJTEK, *Encyklopedie hradišť*; J. KLÁPŠTĚ, *Proměna*; M. LUTOVSKÝ, *Encyklopedie slovanské archeologie*; J. SLÁMA, *Střední Čechy II*; J. SLÁMA, *Střední Čechy III*; K. SUČKOVÁ, – R. ABUŠINOV, *Staročeské hrady*; M. ŠOLLE, *Staroslovanské hradisko*. ◆◆◆